

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת יתרו תשע"ז

שבת וכיבוד אב ואם - הקשר בין הברואים לבורא

שלשה מיני מצוות בעשרת הדברות

אנו קוראים השבוע את עשרת הדברות. רש"י כותב בפרשת משפטים (שמות כד, יב), שבבעשרת הדברות כלולות כל תרי"ג המצוות, אבל בפירושו יש רק עשר דברות.

את עשר הדברות רגילים לחלק לשתי חטיבות: חמש דברות ראשונות - מצוות שבין אדם למקום, וחמש דברות אחרונות - מצוות שבין אדם לחברו (עי' רמב"ן שמות כ, ג). אבל חוץ מן החלוקה הזו, ניתן לחלק את עשרת הדברות באופן נוסף: שלש דברות ראשונות, שתיים אמצעיות, וחמש אחרונות. שלש ראשונות - הן מצוות הנוגעות ליחסו של האדם אל הבורא: אמונה במציאות ה' ("אנכי ה' אלקיך"), ובאחדותו ("לא יהיה"),¹ ושלא לפגוע בכבודו בנשיאת שמו לשוא ("לא תשא"). חמש דברות אחרונות - הן מצוות הנוגעות ליחסו של האדם אל הברואים: לא לפגוע בחיי הזולת ("לא תרצח"), לא באישותו ("לא תנאף"), ולא בתורתו ["לא תגנב" - בגונב נפשות הכתוב מדבר" (סנה' פו, א)]. אח"כ, שלא לפגוע באדם ע"י עדות שקר ("לא תענה"), ושלא לנסות להשתלט על רכושו ע"י שכנוע פסול² ("לא תחמד"). אלו שלשת הדברות הראשונות, וחמש האחרונות.

ומה ענין של שתי הדברות האמצעיות, שבת וכיבוד אב ואם? - מצוות אלו נוגעות לקשר שבין הברואים לבורא. מצות "זכור את יום השבת לקדשו" נועדה להרגיש שהעולם אינו קדמון, אלא יש בורא לעולם, שברא את הכל בששה ימים, שבת ביום השביעי, ונתן גם לנו את השבת לשבתה ולמנוחה, כדי להעיד על ענין זה עצמו - "פי שששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, וביום השביעי שבת וינפש" (שמות כ, יא) - וכן כדי שנתקדש ביום זה ונתקרב אליו.³ אמנם גם בשאר ימי השבוע אנו מתקרבים לה' ע"י תפלה ולימוד התורה, וע"י המצוות שאנו מקיימים, אבל ה' רצה שיהיה גם יום אחד ומיוחד בשבוע, שבו נעבוד יותר על הקשר הנפשי שלנו עם מי שברא אותנו. שבת הוא היום המיוחד לענין זה.

והדברה הנוספת - "כבוד את אביך ואת אמך" - גם היא נוגעת לקשר שבין הברואים לבורא, והיטיב לבאר זאת בעל ספר החינוך, וזה לשונו: "ראוי לו לאדם שיכיר ויגמול חסד למי שעשה עמו טובה, ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי טובה, שזו מידה רעה ומאוסה בתכלית לפני אלהים ואנשים. ושיתן אל לבו, כי האב והאם הם סיבת היותו בעולם, ועל כן באמת ראוי לו לעשות להם כל כבוד וכל תועלת שיוכל, כי הם הביאוהו לעולם, גם יגעו בו כמה יגיעות בקטנותו. וכשיקבע זאת המדה בנפשו - יעלה ממנה להכיר טובת האל ברוך הוא, שהוא סיבתו וסיבת כל אבותיו עד אדם הראשון, ושהוציאו לאור העולם וסיפק צרכו כל ימיו, והעמידו על מתכונתו ושלמות אבריו, ונתן בו נפש יודעת ומשכלת, שאלולי הנפש שחננו האל יהיה כסוס כפרד אין הבין, ויערוך במחשבתו כמה וכמה ראוי לו להזהר בעבודתו

ברוך הוא" (חינוך, מצוה ל"ג). הרי, שאחד הטעמים למצות כיבוד הורים היא, כדי שיגיע ממנה להכיר גם את טובת האל-ל עמו, ומתוך כך יתחזק הקשר עמו - "ויערוך במחשבתו כמה וכמה ראוי לו להזהר בעבודתו ברוך הוא".

חוקי הטבע נבראו על ידי הבורא

כפי שאמרנו, השבת ניתנה לנו כדי שנגיש שהעולם נברא ע"י בורא. התורה רצתה, שעל ידי שמירת השבת נקבע בלבנו את האמונה היסודית, שהעולם נברא, ואינו קדמון. כך פירשו הראשונים (עי' רמב"ם מו"נ ח"ב פל"א; רמב"ן שמות כ, ח; רבינו בחי"ם; חינוך מצוה ל"א ול"ב, ועוד).

אבל חוץ מענין זה, נראה שיש גם דבר נוסף שרצתה התורה לקבוע בלבנו ע"י מצוה זו, והוא - "פי שששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ" (שמות כ, יא). ששה ימים, ולא יותר. לחכמי הטבע יש הרי קושיה: איך יתכן שעולם מורכב כזה התפתח בששה ימים בלבד? והרי לפי חוקי הטבע נדרשים מליארדי שנים לתהליך כזה! אמנם קשה להבין את השאלה הזו, שהרי יש מאין לא יכול להתפתח גם במליארדי שנים, וא"כ מי שיכול לברוא יש מאין יכול גם לברוא יש מיש בששה ימים - אבל יש כאלו שלא עושים את החשבון הזה, ושואלים: איך יתכן שעולם כזה התפתח בששה ימים בלבד? והרי זה מנוגד לחוקי הטבע! לפי חוקי הטבע, תהליך כזה אורך מליארדי שנים!

אבל הקב"ה הראה במצרים שהטבע לא עומד בפניו. אדרבה, הוא זה שחוקק את חוקי הטבע בששת ימי בראשית. למשל, כשהופכים כוס מים, המים יורדים למטה, ולא עולים למעלה. למה? - בגלל כח המשיכה. מתי התחיל כח המשיכה לפעול? כשה' אמר ביום השלישי "יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד" (בראשית א, ט), אז נקבע שהמים ירדו למטה ולא יעלו למעלה. הראיה, שעד אז היו המים "שטוחין על פני כל הארץ" (רש"י שם), ואפילו לאחר שה' אמר כבר "יקוו המים", עדין הם לא ירדו מיד למטה, אלא "יעלו הרים ירדו בקעות אל מקום זה וסדף להם" (תהלים קד, ח). הם עלו על ההרים ועל הגבעות כדי לקיים את מאמר ה' "יקוו המים... אל מקום אחד". רק אחר כך נוצר המצב המוכר לנו כיום, שהמים יורדים ואינם עולים. וכך גם שאר חוקי הטבע. הקב"ה הוא זה שברא וקבע אותם, וברצונו הוא מתעלם מהם, ופועל שלא על פי הכללים שקבע, כפי שראינו במצרים.

בריאת העולם - תהליך מהיר, או איטי?

והנה, בניגוד למה ששואלים הטפשים, איך העולם נברא מהר כ"כ, חז"ל שואלים דוקא שאלה הפוכה. חז"ל שואלים, למה נברא העולם לאט כל כך. היכן הם שואלים זאת? - במסכת אבות: "בעשרה מאמרות נברא העולם. ומה תלמוד לומר? והלא במאמר אחד יכול להבראות!" (אבות פ"ה מ"א) ה'

התשובה ל"ראיות" המדענים

והנה, המדענים מביאים "ראיות" לצדקת דבריהם, שהעולם נברא בתהליך שארך מיליארדי שנים, ולא ששה ימים בלבד. היות ונמצאו מאובנים בני מיליוני שנים, וכוכבים שרחוקים מאתנו מיליוני שנות אור, זה מוכיח שהעולם הרבה יותר זקן ממה שאנו מונים לו - חמשת אלפים ותשע"ו שנים. מהי התשובה ל"ראיות" המדענים הללו?

כמה תשובות נאמרו בזה, אבל התשובה שמצאה חן בעיני יותר מכולן, היא תשובתו של הרב יצחק רפאל הלוי עציון ז"ל, שהסביר את הענין על פי המשל הבא: פֶּסֶל פיסל דמות אדם בן שמונים שנה, עם שערות לבנות, יבלות בידי ורגב כפוף. (נתעלם כעת מן השאלה, האם מותר ע"פ ההלכה לִפְסֵל דמות אדם). כשסיים את עבודתו, הראה את יצירתו לשנים מחבריו, ושאל אותם: בן כמה שנים "אדם" זה? אמר האחד - בן שמונים שנה. נענה השני ואמר - בן יום אחד! מי צֶדֶק? שניהם צדקו! האחד אמר את גילו האמיתי של הפֶּסֶל (יום אחד), והשני - את גילו החזותי (שמונים שנה). זוהי גם התשובה לגבי גיל העולם. הגיל האמיתי של העולם הוא כמנין השנים שאנו מונים לבריאת העולם - חמשת אלפים שבע מאות ושישים ושבע שנה. אבל הגיל החזותי של העולם הוא כדברי המדענים, עד כמה שהם מדייקים בחישוביהם. שכן "כל מעשה בראשית בקומתן נבראו" (ר"ה יא, א). הקב"ה לא ברא גרעין או שתיל קטן שהתפתח אח"כ לעץ גדול, אלא ברא מלכתחילה עץ ש"ראוי היה לטעון פרי מיד" (רש"י שם). וכן האדם, לא כתינוק בן יומו נברא, אלא "כבן עשרים שנה נברא" (ב"ר יד, ז). הראיה - שכבר ביום בריאתו מחפש לו הקב"ה שידוך, ולא מטפלת או מינקת... ממילא יש לומר, שכשם שהאדם והחי והצומח נבראו "בקומתן", כך גם הדומם נברא "בקומתו" - לא כדומם "צעיר", אלא כדומם "זקן" בן מיליארדי שנים. לכן יש בעולם מאובנים בני מיליוני שנים, וקרני אור שמגיעים אלינו מכוכבים הרחוקים מאתנו מיליוני שנות אור, שכן קרני אור אלה נבראו כמות שהם, "באמצע הדרך", ולא התחילו את המסע הארוך מתחילתו. למה ברא ה' את העולם בצורה כזו? עולם "זקן"? - אולי כדי לתת מקום לטועים לטעות, שיוכלו להביא ראיות נגד בריאת העולם בששה ימים. אבל האמת היא שראיות אלו הן ראיות של הבל. יש רוצים לומר על כל מיני עצמות של חיות קדמוניות, שהן מלפני המבול. אבל זה לא פשט בתורה. לפי פשט התורה - כל החיות נכנסו לתיבה, ואף חיה אחת לא נכחדה במבול. אלה שאף פעם לא היו, לא נכנסו לתיבה. אבל אלה שהיו - נכנסו לתיבה.

כיבוד הורים - סגולה להשראת השכינה

כפי שאמרנו, הדברה השניה שענינה הוא הקשר שבין הַבְּרָאוּם לבורא, היא הדברה החמישית - "כִּבֹּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ". ההורים הם שותפים לקב"ה בבריאת האדם, כמו שאמרו חז"ל: "שלשה שותפין הן באדם, הקב"ה ואביו ואמו" (קדושין ל, ב). ממילא יש לתת כבוד גם לשותפים של הבורא. כמוכבד, בכפופות לשותף הבכיר שהוא הקב"ה, ולכן "אִישׁ אָמוֹ וְאָבִיו תִּירָא, וְאֶת שְׁבֹתַי תִּשְׁמְרוּ" (ויקרא יט, ג), שאם יאמר לך אביך לחלל שבת, אל תשמע לו, כי אתה ואביך חייבים בכבודי, אבל במסגרת כבודי, גם זה הוא חלק מכבודי, שתתן כבוד גם

היה יכול לברוא את העולם כולו בדיבור אחד! פקיד בממשלה שמקבל משכורת לפי הזמן שעובד, מסתמא יעשה בכמה מיליארדי שנים מה שיכול לעשות בפעם אחת. אבל מי שהוא כל יכול, וגם לא מקבל משכורת, ודאי לא "ימרח" את עבודתו על פני מיליארדי שנים, ומה שנותר להבין הוא מדוע ברא את העולם בעשרה מאמרות ולא במאמר אחד. זה מה שהיה קשה לחז"ל על מעשה הבריאה.

חז"ל תירצו את קושייתם, למה נברא העולם בעשרה מאמרות ולא במאמר אחד (ע"ש). אבל גם אחרי תירוץ של חז"ל, יש עוד מקום לשאול: למה לא נאמרו עשרת המאמרות הללו ביום אחד? מדוע היה צורך לפזרם על פני ששה ימים? איננו יכולים לדעת מה היתה מחשבת ה' בפרסו את מעשה הבריאה על פני ששה ימים. "פִּי גָבְהוּ שָׁמַיִם מְאֹרָץ, פֶּן גָּבְהוּ דָרְכֵי מִדְרָגְתֵיכֶם וּמִחֻשְׁבְּתֵי מִמְחֻשְׁבְּתֵיכֶם" (ישעיהו נה, ט). אבל גם בשכל הקטן שלנו אפשר לתאר, מה היה קורה לו היה העולם נברא ביום אחד. אם ה' היה בורא את העולם ביום אחד, היה לנו "שבוע" בן שני ימים בלבד - יום ראשון ויום שבת. נמצא, שכל יום היה או שבת או ערב שבת, ולעולם לא היו לומדים פְּיִשְׁיבָה!... וגם מחוץ לישביה, כל "שבוע עבודה" היה מורכב מחצי יום עבודה ויום וחצי חופש, ואם ההסתדרות היתה עושה "גשר", הרי שבכלל כבר לא היו עובדים!... יהודים לא היו יכולים להסתדר בעולם שבו כל יום הוא שבת או ערב שבת. לכן ריחם עלינו הקב"ה, ולנוחיותנו ברא את עולמו בששה ימים, ולא ביום אחד, כדי שנוכל קצת ללמוד בישביה, וגם בחיי המעשה להספיק משהו, ואז לעשות שבת. אבל מצידו של הקב"ה - הוא לא היה זקוק לששה ימים כדי לברוא את העולם. היה יכול לברוא את העולם כולו ביום אחד וברגע אחד.

והבריאה שברא ה' בששה ימים, היא לא רק בריאה גשמית, אלא גם בריאה רוחנית. גם עולמות רוחניים ברא הקב"ה, ואחד הברואים האלו הוא יום השבת. "יום השביעי משבח ואומר" פירוש, שהיום השביעי בעצמו אומר "מזמור שיר ליום השבת". כמו שיש "מזמור לאסף", שאסף אמר אותו, ו"מזמור לדוד" שדוד המלך אמר אותו, כך יש גם "מזמור שיר ליום השבת" שיום השבת אמר אותו.⁵ זה הפשט בתפילה שאנו אומרים, "ויום השביעי משבח ואומר, מזמור שיר ליום השבת", שהשבת היא בריאה רוחנית שה' ברא, יום קדוש שנתן ה' לעמו ישראל לנחלה, גם כדי להתענג בו בתענוגים גשמיים, אבל גם כדי להשיג בו השגות רוחניות שאי אפשר להשיגן בימות החול. גדולים רבים העידו על עצמם, שהצליחו להשיג בלימוד התורה בשבת הרבה יותר מאשר בחול,⁶ מפני שהשבת היא מעין עולם הבא⁷ (ברכות נו, ב), ובעולם הבא - כשהנשמה משוחררת מכבלי הגוף - השגותיה הרוחניות גבוהות הרבה יותר מאשר בעולם הזה.⁸

בזוהר הקדוש מובא, שיש ענין גדול לחדש חידושי תורה בשבת (כך הביא המשנ"ב סי' ר"צ סק"ג).⁹ אבל גם מי שלא יודע לחדש, טוב שילמד מה שהוא כבר יודע. גם זה ענין גדול. תורה של שבת היא תורה אחרת מתורה של ימות החול. בדרך כלל כשאדם לומד מתוך תענוג, זה אולי חסרון בתורה שלו,¹⁰ אבל כשהתענוג בא מחמת עונג שבת - אז זה לא חסרון בתורה. כי עונג שבת אינו ענין גשמי, אלא רוחני, וא"כ הוא טוב ומועיל לתורה, ולא מזיק לה.

יהודי יש סגולה מיוחדת, שבה הוא עולה על כל אדם אחר, ובסגולה זו הוא גדול הדור! אמנם יהודים אחרים לא חייבים משום כך לכבדו כגדול הדור, אבל לגבי בנו יש לזה נפקא מינה הלכתית. הוא חייב לשים לב לנקודה היחודית שבה אביו ואמו הם גדולי הדור, ומכוחה - לכבד אותם כ"גדולים ונכבדי ארץ", ולא סתם כגזירת הכתוב. כיבוד אב ואם צריך אפוא להעשות בדרך כבוד. לא מתוך הרגשה שאני יותר חשוב, אבל מה אעשה והקב"ה גזר שאכבד את אבא ואמא, אלא מתוך הרגשה שאבא ואמא הם "גדולים ונכבדי ארץ", ולכן ה' ציוה לכבד אותם. [אני מסתפק אם חידושו של ה"חרדים" אמור גם על אב ואם שאינם שומרי תורה ומצוות, ששם לכאורה אין מצות כבוד אב ואם, וא"כ אולי גם לא צריך להאמין שהם גדולים ונכבדי ארץ. אבל אב ואם שהם שומרי מצוות - צריך לדמות בלבו שהם גדולים ונכבדי ארץ].

לכל אדם תפקיד מיוחד בבריאה

דברי ה"חרדים" נאמרו בנוגע לכיבוד אב ואם, אך הדברים נכונים כלפי כל אדם. לכל אדם יש נקודה יחודית שבה הוא עולה על כולם, ומצד זה ראוי לכבדו.

המשורר בתהלים הרי אומר על הקב"ה: "מוֹנֶה מִסְפָּר לְפִכּוֹכִים, לְכֹלֵם שְׁמוֹת יִקְרָא" (תהלים קמז, ד). מה הוא השבח בזה, שהקב"ה קורא שמות לכוכבים? הרי גם בני אדם יודעים לתת שמות לכוכבים, וכך באמת עושים המדענים, כשהם מגלים מדי פעם כוכב חדש שלא היה מוכר עד היום, הם נותנים לו שם. מה

אם כן גדלותו של הקב"ה בכך שנתן שמות לכוכבים? התשובה היא, שאמנם גם בני אדם יודעים לתת שמות לכוכבים, אבל אלו הם שמות סתמיים, שאינם קשורים למהותם ותפקידם של הכוכבים. מה שאין כן הקב"ה, הוא מכיר מהותו של כל כוכב, את תפקידו הרוחני ואת תפקידו הגשמי בבריאה, והשמות שהוא נותן לכוכבים הם בהתאם לכך, ועל כך אנו משבחים אותו - "מוֹנֶה מִסְפָּר לְפִכּוֹכִים, לְכֹלֵם שְׁמוֹת יִקְרָא". למרות מספרם העצום של הכוכבים - אשר המדענים כיום מעריכים את מספרם בערך כפי המספר שמופיע בגמרא, שזהו מספר עצום¹³ - אין אפילו שני כוכבים בעלי תפקיד זהה בבריאה. לכל כוכב - תפקיד משלו. והקב"ה יודע לתת לכל כוכב את השם המתאים לו, כפי מהותו ותפקידו בבריאה.

וכך גם לכל אחד מישראל יש תפקיד משלו. ישראל הם ככוכבי השמים, לכל אחד יש תפקיד משלו, יש גדלות משלו, ועל כך צריך לכבדו.

השבת וכיבוד אב ואם, שתיהן מצוות הנוגעות לקשר שבין הַבְּרִואים לבורא. יהי רצון שנזכה לקיים את כל עשרת הדברות, גם את המצוות שבין אדם למקום וגם את המצוות שבין אדם לחברו, ונזכה ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

לשותפים שלי, לאבא ולאמא. ע"י זה ארגיש עוד יותר שאני נברא. נברא מהקב"ה, ובדרך הטבע גם ע"י אבא ואמא, שהביאו אותנו לעולם וטרחו לגדל אותנו. מי שזוכה, מקבל מהוריו גם חינוך לתורה ויראת שמים. אבל גם מי שלא זכה לזה, והוריו לא נתנו לו חינוך תורני, הרי עכ"פ הביאו אותו לעולם ודאגו לו שיגדל, וגם זה מחייב אותו בכבודם.

חז"ל אמרו, "בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו, אומר הקב"ה: מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני" (קדושין ל, ב). לעומת זאת, "בזמן שאדם מצער את אביו ואת אמו, אומר הקב"ה: יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם, שאלמלי דרתי ביניהם ציערוני" (שם לא, א). כשאנו מכבדים את אבא ואמא, אנו עושים את עצמנו ראויים להשראת השכינה. כי אם מכבדים אנו את השותפים של הקב"ה בכריאת האדם, על אחת כמה וכמה שנכבד את הבורא עצמו! על ידי זה מתרצה הקב"ה לבוא לשרות בנינו, כדי שנוכל לכבד גם אותו.

ידוע הרי מה שביאר הגרא"א דסלר זצ"ל, שיסוד גדול הוא בכוחות הנפש של האדם, שהן מושפעות ונפעלות ע"י הרגש, ולא רק ע"י השכל, [ולכן יש להכיר טובה אף לדומם, שאם לא כן - יפגע הרגש של הכרת הטובה אצלנו, ופגיעה זו תגרום גם פגיעה במידה של הכרת הטובה, ואז יפגם בנו כח זה גם כלפי בני אדם] ("מכתב מאליהו" ח"ג עמ' 101), ממילא, מי שמכיר טובה לאביו ולאמו, יכול להכיר טובה גם לקב"ה שברא אותם וברא אותם¹¹. אם הוא לא מכיר טובה לאביו ולאמו, גם לא יכיר טובה לקב"ה.

הרי הקב"ה ראוי לכל הכרת הטוב שלנו, גם על הגשמיות וגם על הרוחניות. חיי עולם נטע בתוכנו. אז בודאי שאנו צריכים להכיר טובה לקב"ה. אבל צריכים להכיר טובה גם לאביו ולאמו שהביאו אותנו לחיי עוה"ז, שבלי חיי עוה"ז הרי לא היה מגיע לחיי עולם הבא. אפילו אם הוריו לא טרחו בגידולו בשום צורה, הוא חייב להכיר להם טובה ולכבדם¹². כל שכן אם הוריו גידלו אותו ופינקו אתו, דאגו לו לכל מה שהוא צריך, ודאי וודאי שצריך להכיר טובה לאביו ולאמו. זה הרי מיסודות עבודת ה', שאדם יהיה מכיר טובה. אם הוא לא מכיר טובה לאביו ולאמו, זו נפש פגומה.

כבוד הורים - גם בתוך הלב

ב"ספר חרדים" (לרבי אליעזר אזכרי) מובא חידוש בענין כיבוד אב ואם. ה"חרדים" אומר, שאם אדם מכבד את הוריו לפי כל כלי ההלכה, אבל בלבב הוא לא רוחש להם כבוד - לא קיים מצות כיבוד הורים כהלכתה, ואף נכנס מחמת זה לכלל "אָרוּר מִקְלָה אֲבִיו וְאִמּוֹ" (דברים כז, טז). כי כיבוד הורים שציותה עליו התורה, הוא לא רק בדברים ובמעשה, אלא גם בלב, "שיד מה בלבבו שהם גדולים ונכבדי ארץ, שזהו עיקר כיבודם, ומתוך כך ודאי יכבדם בדיבור ובמעשה" (ספר חרדים פ"ט אות לה - העתיק לשונו ב"חיי אדם" כלל ס"ז ע"ג).

איך יתכן לחייב כל אדם לכבד את אביו ואת אמו כאילו הם "גדולים ונכבדי ארץ"? הרי רוב האבות והאמהות הם יהודים פשוטים! אמר על זה מו"ר הגר"ח שמואלביץ זצ"ל כך: לכל

1. על האמונה באחדות ה' נצטוונו בעשה ובלאו. העשה הוא - "שָׁמַע יִשְׂרָאֵל, ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד" (דברים ו, ד; סהמ"צ לרמב"ם מ"ע ב'), והוא, כידוע, אינו מופיע בעשרת הדברות. והלאו הוא - "לֹא יִהְיֶה לָּךְ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פְּנֵי" (שמות כ, ג; סהמ"צ לרמב"ם מ"א א'), והוא מופיע בעשרת

הדברות.

ועכ"פ זוהי רק שיטת הרמב"ם, אשר לדעתו הדברה השניה כוללת ארבעה לאוין, ואחד מהם הוא, שלא להאמין באלהות זולתו ית'. [ארבעת הלאוין הם: א') "לא יִהְיֶה לָךְ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פְּנֵי" (סהמ"צ לרמב"ם מל"ת א'), ב') "לא תַעֲשֶׂה לָךְ פֶּסֶל וְכָל תְּמוּנָה" (שם מל"ת ב'), ג') "לא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם" (שם מל"ת ה'), ד') "וְלֹא תַעֲבֹדֵם" (שם מל"ת ו'). וענינם הוא: א') שלא להאמין באלהות זולתו ית', ב') שלא לעשות צלמים, ג') שלא לעבוד ע"ז באחת מדרכי העבודה שבהן עובדים לו ית', שהן: השתחוויה, זביחה, קיטור וניסוך, ד') שלא לעבוד ע"ז כדרכה, אפי' באופן שאין עובדים בו להשי"ת, כגון: הזורק אבן למרקוליס, או פוער עצמו לבעל פעור. וכל זה הוא לשיטת הרמב"ם]. אבל לשיטת הרמב"ן (בהשגותיו למל"ת ה' שם), אמונת היחוד אינה מופיעה כלל בעשרת הדברות, ולדעתו "לא יִהְיֶה לָךְ אֱלֹהִים אֲחֵרִים" - הפסוק כולו מצות לא תעשה אחת, שהיא מניעה בעבודה זרה. יזהיר, שלא נודה האלהות לזולתו... מכל צבא השמים... לומר לאחד מהם 'אלי אתה', ולא תעשה לך פסל וכל תמונה, ולא תשתחוה להם, ולא תעבדם". והכל כולל במצות ל"ת אחת.

ונמצא, שנחלקו הרמב"ם והרמב"ן ביסוד הלאו ד"לא יִהְיֶה לָךְ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פְּנֵי". דלהרמב"ם יסודו בהלכ' יסודי הדת, ולא בהלכ' עבודה זרה, וכל המאמין שיש אלוה אחר זולתו ית', אף שלא קבלו עליו ולא עבדו - עבר בלאו זה; ועובר עליו במחשבה בלבד, כמבואר ברמב"ם: "וכל המעלה על דעתו שיש שם אלוה אחר חוץ מזה - עובר בלא תעשה, שנאמר: לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" (רמב"ם הלכ' יסודי התורה פ"א ה"ו. ועי' מנ"ח ריש מצוה כ"ו). ואולם לדעת הרמב"ן בעי שיעבדנו, או שיקבלו עליו באלוה, ורק אז עובר בלאו זה, כמבואר בהשגותיו הנ"ל. כי לאו זה, לדעתו, אין יסודו בהלכ' יסודי הדת, אלא בהלכ' עבודה זרה, וצריך לעשות איזה מעשה כדי לעבור עליו [וגם הרמב"ם הביא את הדין של "המקבל עליו אחד מכל מיני ע"ז באלוה חייב סקילה" בהלכות עבודה זרה (פ"ג ה"ד), ולא בהלכות יסודי הדת, כי יסודו מהלכ' ע"ז, ולא מהלכות יסודי הדת].

וגם ברש"י מבואר שלא זו יסודו בהלכ' ע"ז, ולא בהלכ' יסודי הדת, שכן כתב: "לא יִהְיֶה לָךְ" - למה נאמר? לפי שנאמר לא תַעֲשֶׂה לָךְ [פֶּסֶל], אין לי אלא שלא יעשה, העשוי כבר מנין שלא יקיים, תלמוד לומר לא יִהְיֶה לָךְ". הרי שהוא מהלכ' ע"ז, וענינו איסור החזקת צלמים.

ונמצא, שלדעת רש"י והרמב"ן אין ללאו של "לא יִהְיֶה לָךְ" קשר למצות אמונת היחוד (שהיא מיסודי הדת). ולדעתם, על אמונת היחוד נצטוו רק בעשה - "שָׁמַע יִשְׂרָאֵל, ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד". ובעשרת הדברות לא נזכר ענין זה כלל, לדעתם.

2. "כל החומר עבדו או אמתו או ביתו וכליו של חבירו, או כל דבר שאפשר לו שיקנהו ממנו, והכביד עליו ב' עים והפציר בו עד שלקחו ממנו, אע"פ שנתן לו דמים רבים - הרי זה עובר בלא תעשה, שנאמר לא תחמד... ואינו עובר בלאו זה עד שיקח החפץ שחמד" (רמב"ם הלכ' גזלה ואבדה פ"א ה' ט; שו"ע ח"מ סי' שנט"ט סע"י).

3. "זכור אֵת יום הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ" (שמות כ, ח) - פירש הרמב"ן: "לְקַדְּשׁוֹ" - שיהא זכרונו בו להיות קדוש בעינינו... שתהא השביתה בעינינו בעבור שהוא יום קדוש, לְהַפְנוֹת בו מעסקי המחשבות והבלי הזמנים, ולתת בו עונג לנפשנו בדרכי ה', וללכת אל החכמים ואל הנביאים לשמוע דברי ה'". כי ה' קידש זה היום, וְזָמְנוּ לְקַבֵּל הַנְּפֹשׁוֹת תּוֹסֶפֶת חֲכָמָה יוֹתֵר מִכָּל הַיָּמִים" (אבן עזרא שמות כ, ח. וכן כתב גם בפירושו לספר בראשית ב, ג).

4. ואולי מפני זה כבוד יום עדיף מכבוד לילה (שו"ע או"ח סי' רע"א ס"ג), שהרי העולם נברא ביום, ולא בלילה (ב"ר יב, יד), וא"כ עיקר שביתה הבורא ממלאכת הבריאה היתה ביום השבת, ולא בלילה, ולכן כבוד יום עדיף מכבוד לילה, דאז הוא עיקר השביתה. [ועי' גם ברמב"ן (שמות כ, ח) על מעלתו של יום השבת יותר מלילה, ושלכן נקרא קידוש היום "קדושה רבא"].

5. עי' רד"ק על "מזמור שיר ליום השבת" (תהלים צב, א) שהביא מן המדרש: "כיון שראה אדם הראשון כחה של השבת, בא לומר לה המנון, אמרה לי השבת: לי אתה אומר המנון? ! אלא אני ואתה נאמר המנון להקב"ה - טוב להודות לה' וכו'".

6. וכדברי האבן עזרא שהבאנו לעיל (הערה 3): "כי ה' קידש זה היום, וְזָמְנוּ לְקַבֵּל הַנְּפֹשׁוֹת תּוֹסֶפֶת חֲכָמָה יוֹתֵר מִכָּל הַיָּמִים" (אב"ע שמות כ, ח. וכן כתב גם בפירושו לספר בראשית ב, ג). וכן כתב ב"בן איש חי" (פרשת שמות, שנה שניה): "כתבו המקובלים, שגדול הפועל הנפעל מעסק התורה בשבת אלף פעמים מן הנעשה בחול". [ועי' בעל הטורים על התורה (שמות לה, ג)].

7. ובמדרש אמרו: "שלש נובלות הן: נובלות מיתה - שינה; נובלות נבואה - חלום; נובלות העוה"ב - שבת" (ב"ר מד, יז).

8. וכן בארץ ישראל - ש"מי שיש לו בה חלק, חשוב הוא כחלק עולם הבא" (אב"ע בראשית לג, יט) - אפשר להגיע להשגות בתורה יותר מאשר בחול, כמו שכתב הגה"צ ר"א דסלר זצ"ל: "העוסק בתורה בארץ ישראל זוכה לסייעתא דשמיא מרובה והשפעה מיוחדת... ובדורנו אנו רואים בחוש, כיצד צעירים העוסקים בתורה מתפתחים בארץ ישראל... ומשיגים הרבה יותר מאשר משיגים בחינוך התורני בשאר הארצות" (מכתב מאליהו ח"ג עמ' 196). ועי' תרגום יונתן (דברים ח, ט): "אֲרָץ אֲשֶׁר אֲבִיךָ בְּרָלָה וּמִתְרַיָּה תִּחְצַב נְחֻשֶׁת" - אֲרָץ דִּי תִּמְקֵהָ גְזָרִין גְזָרִין דִּי כְּפָרְזָלָא, וְתִמְקֵהָ שְׁאֵלִין שְׁאֵלִין מְסִימָן כְּנֻשָׁא (=ארץ אשר חכמה גזורים גזירות חזקות ככרזל, ותלמידיה שואלים שאלות קשות כנחושת). ומשמע שזהו משבחי א"י, שיש בה כח לגדל תלמידי חכמים גדולים וחרפים.

9. וב"שערי תשובה" (או"ח סי' ר"צ סק"ב) מובא בשם האר"י ז"ל, שהמחדש חידושי תורה בשבת, מעטרין לאביו בעולם העליון, ולכן נסמכה מצות שבת למצות כיבוד אב [בעשרת הדברות, וכן בפסוק: "אִישׁ אָמוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ וְאֵת שִׁבְתֵי תִשְׁמְרוּ" (ויקרא יט, ג)]. וגם זה מורה על מדרגתו המיוחדת של לימוד התורה ביום השבת דוקא.

10. עי' תוס' (כתובות קד, א ד"ה לא נהנית). ועי' "דברי אליהו" (להגר"א) אבות פ"ו מ"ד.

11. עי' לשון ספר החינוך (מצוה ל"ג) שהובאה לעיל בשיחה.

12. וכתב ה"משך חכמה", שענין זה מבואר בפסוק, וז"ל: "כִּפְדֹת אֶת אֲבִיךָ וְכוּ' פֶּאֶשֶׁר צִוְּךָ ה' וְכוּ' (דברים ה, טו) - הרצון [במה שאמר הכתוב "פֶּאֶשֶׁר צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ"], כי אמרו בירושלמי (קידושין פ"א ה"ז) דכבוד אב הוי מצוה קלה, דהוא כפריעת בעל חוב עבור טרחתם ומזונם. ולכן אמר, אף באופן שאביך ואמך עזבוך ולא גדלוך, גם כן תכבדם "כאשר צוּךְ ה' אֱלֹהֶיךָ" במדבר, ששם לא היה טורח גדול על האבות בגידול בניהם, כי מן היה יורד מן השמים, ומים מבאר, ובשר משליו, והענין היה מגהץ מלבושיהם, ובכל זאת צוּךְ ה' לכבד אביך ואמך - כן תעשה לדור אחרון".

13. בגמרא בברכות מובא, שהקב"ה אמר: "שנים עשר מזלות בראתי ברקיע, ועל כל מזל ומזל בראתי לו שלשים חיל, ועל כל חיל וחיל בראתי לו שלשים לגיון, ועל כל לגיון ולגיון בראתי לו שלשים רהטון, ועל כל רהטון ורהטון בראתי לו שלשים קרטון, ועל כל קרטון וקרטון בראתי לו שלשים גסטרא, ועל כל גסטרא וגסטרא תליתי בו שלש מאות וששים וחמשה אלפי רבוא (3,650,000,000) כוכבים כנגד ימות החמה" (ברכות לב, ב). [נמצא ס"ה מנין הכוכבים - 1,064,340,000,000,000].